

УДК 316.32+123+159.923.2

В.О. Муравицький
(ЖДУ імені Івана Франка)

КОЛІЗІЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ В ПОГЛЯДАХ ЗІГМУНДА БАУМАНА

У статті аналізуються теоретичні погляди на ідентичність сучасної людини у глобалізованому світі відомого англійського соціолога й філософа польського походження Зігмунта Баумана.

Розкривається сутність антропологічних змін у сучасному суспільстві, акцентується увага на внутрішніх трансформаціях людини, на перетвореннях у структурі свободи особистості.

Людина приходить у світ, з одного боку, невизначеною, аморфною, з іншого — з чітко закладеними внутрішніми, іманентними їй потенціалами розвитку й реалізації своїх життєвих енергій. Загальність і вселюдскість виявляється в конкретності людського буття: у статі, звичках, характері, схильностях, чеснотах і вадах. Вселенськість виявляється в індивідуалізації; все людство таємничим чином реалізується в ближній людині. "Возлюби ближнього..." означає "полюби все людство". Можна любити негрів, тому що вони чорні, або німецьких соціалістів, тому що вони педантичні. Але ближнього ми зобов'язані любити, тому що він поряд, а це набагато серйозніша причина для більш серйозних дій... І оскільки він [ближній] може бути будь-ким, він представляє всіх. Він символічний, тому що випадковий" [1: 493].

Іншими словами, "дивацтва" людської особи надзвичайно індивідуальні, але ці дивацтва — результат прояву парадигми людської природи.

Ідентичність, набуття ідентичності й глобалізація, загрози глобалізму посіли місце серед провідних питань світової науки: соціології, політології, психології, юриспруденції, філософських наук. Настійна вимога щодо "знаходження людини", з'ясування її природи та ества є гострою. Антропологічне питання стає провідним у всьому дискурсі сучасних досліджень.

Указане питання антропології, розуміння людського буття, тісним чином пов'язане з розвитком сучасного суспільства й економіки — з фазою глобалізації. Глобалізм поставив перед людством найжорсткіші проблеми, що вимагають негайного розв'язання: це проблеми екологічної й економічної безпеки, загрози міжнародного тероризму й вільного існування національних держав. Соціально-економічні зміни загрожують самому існуванню людства, а також вільному розвитку людини.

Питання глобалізації стає питанням антропології — суспільство стало перед необхідністю зміни свого існування і розвитку. "Якщо користуватися мовою теорії динамічних систем, воно вступає у фазу біфуркації, коли відбуватиметься зміна каналу самого процесу суспільної еволюції, самого типу еволюційного розвитку суспільства (а може бути, *самого характеру антропогенезу*)", — пише академік Н.Н. Моїсеєв [2: 15].

Актуальність зв'язку і взаємозумовленості формування людської, етнічної, національної ідентичності та глобалізації надзвичайна. Це, можливо, ключове питання глобалістики. Цьому питанню присвячені основні роботи відомого британського соціолога й філософа, уродженця Польщі, Зігмунта Баумана. **Мета** цієї статті — розкрити й оцінити деякі теоретичні погляди вченого на питання стану сучасного суспільства й антропологічних характеристик людини в ньому, що допоможе з'ясувати сутнісні сторони глобалізації.

У кінці 1980-х Зігмунт Бауман опублікував ряд чудових нарисів, що не містили великої кількості емпіричних даних, але вражали проникливістю щодо проблем сучасності. У цих нарисах він висловив свої погляди про суспільство, в якому ми живемо. Етап розвитку соціуму, що протікає нині, названий Бауманом — "постсучасне суспільство" [3].

Не наполягаючи на чіткому й непохитному розриві між "сучасністю" й "постсучасністю", британський учений, проте, указує на ті риси, які яскраво відрізняють їх один від одного.

Передусім Бауман з'ясовує те, що "сучасне суспільство" прагне порядку, стабільності й контролю над своїми членами. Для цього суспільством використовуються: держава, щоб пильнувати за своїми громадянами, планування в можливих і відповідних для цього сферах, раціональний підхід, покликаний дати впевненість у майбутньому і в успіху справ.

"Постсучасність", у свою чергу, вирізняється і лякає нестабільністю; в цій нестабільності роль держави урізана й зім'ята; за все в світі відповідає глобальний ринок, який обіцяє свободу вибору, але примушує побоюватися за своє майбутнє. Вузловим у цьому питанні стає пункт соціальної свободи, що перетворюється на свою протилежність: абсолютна свобода обертається несвободою, нестабільністю, невпевненістю і, нарешті, залежністю й несвободою. Як пише Френк Уебстер, в "постсучасності" з'являється "невпевненість, яка є зворотною стороною величезного простору вибору" й "одночасно ми виявляємося перед важким вибором, як нам жити далі, при тому що ясні критерії для вибору зникають" [4: 359]. Переконаливо підтверджує цю думку сучасний ліберальний західний філософ Славој Жижек. Аналізуючи погляди Леніна, він приходять

до вражаючого висновку: справжня свобода — це свобода вибирати не в рамках однієї системи, а це свобода у виборі систем [5].

Такої свободи й позбавляє людину сучасне монологічне глобалізоване суспільство. Як пише Олександр Панарін: "Всупереч всяким просторікуванням про толерантність, плюралізм, діалог і інші релікти старої ліберальної свідомості, нова ліберальна свідомість абсолютно монологічна, абсолютно закрита для апеляцій ззовні, для свідощів іншої позиції й іншого досвіду" [6].

Для "постсучасності", на думку Баумана, характерна заміна контролю держави контролем споживача, що випробовує при цьому всі спокуси консюмеризму. Насправді цей контроль споживача, на нашу думку, виявляється чистою фікцією, оскільки всяку потребу можна успішно формувати в людині за допомогою різних засобів впливу й виховання, починаючи зі школи й закінчуючи засобами масової інформації. Отже, логічно, що зміна контролю держави приводить до контролю глобалізованих всесвітніх еліт, що володіють мережами формування та впливу на маси. При цьому, підкреслює Бауман, "постсучасний світ" наповнюється двозначністю й невизначеністю, і це, напевно, найголовніша суть "постсучасності".

Зігмунт Бауман неодноразово вказує на те, що людина в "постсучасному суспільстві" відчуває тотальну невизначеність і невпевненість у завтрашньому дні. Все у світі тече й змінюється з великою швидкістю. Він пише: "Сьогодні в рух прийшли не одні тільки люди, але також і фінішні лінії доріжок, по яких вони біжать, та й самі бігові доріжки" [7]. Невизначеність проявляється насамперед у тому, що зруйновані світ і система традиційних знаків і символів, які оточують людину. Як стверджує Г.П. Хоріна, характерною межею глобалізму як ідеології нового типу є розрив з існуючою традицією: "...це ідеологія, що виражає інтереси вузької групи людей, які володіють економічними, фінансовими важелями, всією повнотою політичної влади" [8: 73]. З граничною відвертістю цю думку виразив колишній президент США Генрі Кіссенджер: "Головний виклик полягає в тому, що те, що звичайно називають глобалізацією, насправді просто інша назва пануючої ролі Сполучених Штатів" [Цит. за: 9: 80].

Така невизначеність і аморфність людського існування є і наслідком, і шляхом глобалізації. Аморфність — це результат підриву локальних і традиційних культур, це засіб, за допомогою якого кожна людська особа може прийняти певну ідентичність — цьому явищу приділяється значне місце у працях Зігмунта Баумана. Ми зіштовхуємося з тим, що тепер людина може вибирати не тільки місце проживання й роботу, не тільки громадянство й мову, але і власне людське ество і міняти його на свій розсуд. "Як би там не було,

людська природа, що вважалася міцним і незмінним результатом божественного творіння, була кинута, разом зі всіма іншими божественними творіннями, в плавильний тигель", — пише Бауман [7]. Людина стає пилом, нездібним і невіддільним навіть визначати або шукати свою суть, тобто втрачає те, на що була здатна у всіх століттях і народах. Френк Уебстер помічає, що "культура постсучасності пропонує нам не надирватися, намагаючись розплутати цей вузол суперечностей, а просто забути про існування істинного Я" [4: 328].

Замість істинного Я пропонується людині набір ідентичностей, які вона вільна змінювати на свій розсуд. Ідентичність тут розуміється не як ідентифікація, не як прояв свого єства в процесі існування, а як набір масок, змінюваних людиною. "Згідно з відомим твердженням Крістофера Леша, "ідентичності", яких жадають у наші дні, є чимось, що "можна надягати і знімати на зразок костюма"; якщо вони "вільно вибрані", то вибір "ніяк не пов'язаний більше із зобов'язаннями і наслідками", таким чином "свобода вибору зводиться на практиці до утримання від вибору", — підсумовує Зігмунт Бауман [7].

Із цього приводу Бауман наводить дуже вдале порівняння паломника й туриста, де турист представляє саме "постсучасний світ" [10]. Паломник перетинає простори з метою наближення до якоїсь заповітної мрії, до мети свого існування, контрапункту вічності й скороминущості одиничного життя. Турист подорожує і перетинає простори, ніде не залишаючись своїм, все для нього миготить тільки як театр тіней, де він глядач. Глибинні значення культур і цивілізацій проходять повз нього. Г.К. Честертон писав: "Той, хто їздить по світу, живе в набагато меншому світі, ніж селянин. Дихає він завжди повітрям "місця" [1: 435]. Це підтверджує і Олександр Панарін: "Турист не шукає єдиного значення; навпаки, він перетинає межі різних культур, кожного разу розраховуючи побачити щось принципово несхоже, небачене. Чим вище дискретність соціокультурного поля світу, тим гостріше задоволення туриста" [11].

Таким чином, беручи за основу висновки Баумана, ми приходимо до вражаючих результатів. Абсолютна свобода не тільки не дає людині вільно й повнокровно реалізовуватися, вона перетворює його на амебу — істоту без єства. Тепер нічого розвивати й реалізовувати, оскільки немає самої екзистенції. Така екзистенціальна аморфність вигідна для глобалізаційного культурного впливу й гегемонії. Вона дозволяє легко управляти людьми. Не скута традиційною мораллю, людина здатна багато на що, і більшість із цього лише шокує; потребу в людині можна сформулювати, оскільки маніпулятивний вплив засобів масової інформації і реклами, дійсно, величезний. Відсутність стійкості людської особи робить її слабкою і уразливою, такою, що піддається будь-якому впливу. Лібералізм, як ідеологічна основа світу,

що глобалізується, не надає свободи та вільного розвитку в процесі звільнення від "тенет" традиційної культури – він підриває й розмиває культурний код, готує поле для ідеологічного втручання. Ідеологічне втручання закінчується набуттям пласких євроцентричних ліберальних ідеологем.

Тут важливо вказати на розвиток саме ліберальної складової в ідеології сучасного глобалізму. Зігмунту Бауману "постсучасне суспільство" видається закономірним наслідком розвитку суспільства "сучасного", суспільства лібералізму й капіталізму. Він указує на чітку орієнтацію "постсучасного суспільства" на ринкові цінності. У цьому його підтримує відомий американський дослідник Герберт Шиллер, для якого сучасне суспільство — це суспільство розвинутого капіталізму, новий виток імперіалізму [12].

Саме тому ідентичність стає підміною ества. Життєве призначення замінилося на "життєві плани", доля — на покликання, а "природа людини", у якій вона була народжена, — на "ідентичність", за якою необхідно стежити і яку потрібно підтримувати у відповідній формі. Ідентичність — це волонтаристське співвідношення себе з кимось, ество — це відповідність своїй природі, навіть всупереч своїм бажанням і прагненням. "Необхідність стати тим, ким ти є, стає умовою життя в умовах модерніті" [7]. При цьому сутнісне визначення людини, на відміну від "вибору ідентичності", носить більш об'єктивний характер. Ідентичність стає, за влучним словом Баумана, "маслом на маховик глобалізації". Він пише: "Пов'язані з ідентифікацією конфлікти ніколи не суперечать тенденціям до глобалізації і не стоять у них на шляху: вони є законним породженням і природним супутником глобалізації, і не тільки не утруднюють її, але й масть її колеса" [7].

Підводячи підсумки, потрібно зауважити, що по-особливому аналізується і оцінюється ідентичність у творчості З. Баумана. Ідентичність, на його думку, явище саме "постсучасного суспільства", це аналогія або підміна природи людини, її істинного Я. В умовах глобалізації ідентичність є маскою, за допомогою якої досягається соціальна мобільність. З другого боку, втрата природи і ества людиною приводить до втрати найважливішої антропологічної риси — свободи вибору, яка обертається свободою стриманості від всякого вибору. Навіть придбання, вказує Бауман, якої завгодно ідентичності, на думку теоретиків модерніті, приводить до тотальності й втрати можливості трансформацій. Тому ідентичність і ідентифікація стають сутнісною складовою, що породжує глобалізацію

Творчість Зігмунта Баумана розкриває ці найтонші аспекти антропологічних змін в епоху глобалізації і заслуговує на глибоке вивчення.

Список використаних джерел та літератури

1. Честертон Г. К. Еретики // Вечный человек / Перевод с английского. – М.: Изд-во Эксмо, СПб.: Мидгард, 2004 – 704 с. – С. 411-509.
2. Моисеев Н.Н. Универсум. Информация. Общество. – М.: Устойчивый мир, 2001. – 200 с.
3. Bauman Z. Life in Fragments: Essays on Postmodern Morality. – London: Blackwell, 1995.
4. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Пер. с англ. М.В. Арапова, Н.В. Малыхиной; Под ред. Е.Л. Варгановой. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
5. Жижек С. Георг Лукач – философ ленинизма // <http://www.praxis.su/text/13/>.
6. Панарин А.С. Стратегическая нестабильность // Москва. – 2002. – №№ 4-12 (електронна версія <http://www.moskvam.ru/2002/oci/panarin.htm>).
7. Бауман З. Индивидуализированное общество / Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: "Логос", 2002. (електронна версія: <http://www.postindustrial.net/content2/index.php?table=books&lang=russian>).
8. Хорина Г.П. Глобализм как идеология // Знание. Понимание. Умение. – 2005. – №1. – С. 71-78.
9. Майкбрайд У. Глобализация межкультурный диалог // Вопросы философии. – 2003. – №1. – С. 80-88.
10. Бауман З. От паломника к туристу // Социологический журнал. – 1995. – № 4.
11. Панарин А.С. Агенты глобализма // www.patriotica.ru/enemy/panarin_agents.html
12. Шиллер Г. Манипуляция сознанием. – М.: Мысль, 1980. – 326 с.

Murawicki W.O. Kolizje identycznosci w swiecie globalizacji, w pogladach Zygmunta Baumana.

W artykule dokonano analizy teoretycznych poglądów na identyczność współczesnego człowieka w świecie globalizacji znanego angielskiego socjologa i filozofa pochodzenia polskiego - Zygmunta Baumana. Rozkryto zmiany antropologiczne we współczesnym społeczeństwie. Zwraca się uwagę na wewnętrzne transformacje człowieka w strukturze wolnej osobowości.

Muravytsky. V.O. Collisions of Identity in a Globalizing World in Zigmunt Bauman Outlooks.

In the article some theoretical views on the identity of modern man in the globalizing world of the known English sociologist and philosopher of the Polish origin Zigmunt Bauman are analysed. Essence of anthropological changes in modern society, internal transformations of man as well as transformations in the structure of individual freedom is in the focus of attention.